

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) [www. economy.nayka.com. ua](http://www.economy.nayka.com.ua) | № 12, 2019 | 27.12.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.3](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.3)

УДК 631.15:65

Ю. С. Кирилов,

*д. е. н., професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон
ORCID: 0000-0001-5061-2644*

В. Г. Грановська,

*д. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон
ORCID: 0000-0003-0348-9692*

КОМПЛЕКСНЕ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ

Yu. Kyrylov

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Public Management and Administration, Kherson State Agrarian University, Kherson

V. Hranovska

Doctor of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel-Restaurant and Tourism Business, Kherson State Agrarian University, Kherson

COMPLEX ESTIMATION OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF KHERSON REGION AND JUSTIFICATION OF DIRECTIONS OF ITS INCREASE

У статті висвітлені методичні підходи й результати комплексного оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств. Встановлено ефективні й конкурентоспроможні галузі й види діяльності, здійснено порівняння вітчизняних і європейських показників продуктивності праці. Розраховано рівні конкурентоспроможності аграрних підприємств Херсонської області, здійснено їх ранжування та об'єднання у кластери на цій основі. Визначено, що рівень конкурентоспроможності підприємств визначається ступенем використання їх конкурентного потенціалу, що формується в ринковому середовищі, шляхом оцінки їхніх якісних і кількісних характеристик. Вказане дозволило для кожного з виділених кластерів агроформувань розробити напрями підвищення конкурентоспроможності, а саме: впровадження інновацій; розвиток органічного виробництва; активізація зовнішньоекономічної діяльності; державна підтримка вітчизняних товаровиробників. Застосування нових методів та інструментів дослідження (ранжування, кластеризації, PEST-аналізу) дозволило ранжувати підприємства за визначеними рівнями конкурентоспроможності та об'єднати їх у кластери й обґрунтувати адресні рекомендації для її підвищення на перспективу.

The article highlights the methodological approaches and the results of a comprehensive assessment of the competitiveness of agricultural enterprises. Effective and competitive industries and activities are established, the comparison of domestic and European indicators of labor productivity is carried out. It is established that the main indicators of assessing the competitiveness of agricultural formations of various forms of ownership and management are indicators of production efficiency, labor productivity, presence in agricultural markets. The analysis of results of economic activity of domestic agricultural enterprises testifies to positive dynamics of natural indicators of their functioning. The level of competitiveness of agricultural enterprises of the Kherson region is calculated, their ranking and association in clusters on this basis is carried out. The comparative analysis of parametric signs and group indicators of agricultural formations taking into account natural and qualitative indicators of efficiency of economic activity is carried out. Grouping of agricultural enterprises by the level of their competitiveness is carried out on the basis of the integral indicator of management efficiency in accordance with the reference values given to "1". It is determined that the level of competitiveness of enterprises is determined by the degree of use of their competitive potential, which is formed in the market environment, by assessing their qualitative and quantitative characteristics. This allowed for each of the selected clusters of agricultural formations to develop areas of competitiveness, namely: innovation; development of organic production; activation of foreign economic activity; state support of domestic producers. The use of new methods and research tools (ranking, clustering, PEST analysis) allowed to rank enterprises for certain levels of competitiveness and combine them into clusters and justify targeted recommendations for its improvement in the future. The above indicates the need for the implementation of foreign economic strategy and strengthening of measures of state support of the agricultural sector in the direction of differentiation of benefits to agriculture and personification of subsidies.

Ключові слова: аграрні підприємства; конкурентоспроможність; комплексне оцінювання; ефективність; продуктивність праці; рівень; ранг; кластери; інновації; органічне виробництво; зовнішньоекономічна діяльність; державна підтримка.

Key words: agricultural enterprises; competitiveness; integrated assessment; efficiency; labor productivity; level; rank; clusters; innovations; organic production; foreign economic activity; state support.

Постановка проблеми. Проблеми підвищення конкурентоспроможності агроформувань належать до найбільш актуальних у вітчизняній аграрній економічній науці і практиці. Основна увага при цьому приділяється виявленню та оцінці її чинників, конкурентних переваг та відповідних складників; ефективності їх використання; обґрунтуванню власне показників конкурентоспроможності та їх розрахунку й інтерпретації; виявленню резервів, розробці напрямів та засобів підвищення конкурентоспроможності. При цьому наявні теоретичні висновки та узагальнення через різні причини (брак обліково-статистичної інформації, складність розрахунків, комерційну таємницю тощо) не завжди мають практичне втілення.

Тим більше це стосується їх продовження у напрямі кореляції рівнів (рангів) конкурентоспроможності й розробок та розвитку нових засобів її підвищення відповідно до цього (організації органічного виробництва, уточнення зовнішньоекономічної (насамперед, торгівельної) діяльності аграрних підприємств, форм їх державної підтримки). Адже саме рівень або ранг конкурентоспроможності визначають їх позиції на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках. Вказаний вплив має і зворотний напрям. Тому обрана у статті тематика досліджень, особливо здійснюваних в умовах тих або інших регіонів, є актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, збереження й підвищення конкурентоспроможності підприємств, у т.ч. аграрних, розглядалися у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: І. Ансоффа, М. Портера, Ф. Котлера, О. Величка, Ю. Лупенка, М. Маліка, Л. Мармуль, О. Скидана, інших відомих дослідників. У них відображені значні результати щодо визначення категорії конкурентоспроможності, розробці теорії конкурентних переваг, виявленню її кількісних та якісних показників. Значно менша кількість публікацій стосується оцінки взаємовпливу конкурентоспроможності та органічного виробництва, зовнішньоекономічної діяльності та державної підтримки аграрних підприємств. Показовими та змістовними у цьому плані є праці Ю. Кирилова. Проте через значну динаміку розвитку сільськогосподарської діяльності й аграрних ринків, зміни у рівнях конкурентоспроможності, обґрунтування пріоритетів

зовнішньоекономічної діяльності та інших напрямів функціонування суб'єктів агробізнесу потребує подальших розробок.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення оцінки та визначення рівнів конкурентоспроможності і на цій основі – ранжування аграрних формувань для обґрунтування пріоритетних напрямів її підвищення у відповідності до визначених рангів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено, що основними показниками оцінювання конкурентоспроможності агроформувань різних форм власності й господарювання є показники ефективності виробництва, продуктивності праці, присутності на аграрних ринках [1, с. 64]. Аналіз результатів господарської діяльності вітчизняних аграрних підприємств свідчить про позитивну динаміку натуральних показників їх функціонування.

Так, станом на 2017 р. спостерігалось збільшення урожайності зернових культур з 1 га площі, з якої зібрано врожай, на 11,1 %. В основному, зростання було забезпечено вищими зборами, порівняно з попередніми роками, пшениці та ячменю. Також було збільшення на 44,0 % обсягів виробництва цукрових буряків, на 8,4 % – картоплі, на 2,6 % – урожаю всіх видів овочевих культур.

Негативні тенденції розвитку конкурентоспроможності представлені низьким, порівняно з європейськими аграрними підприємствами, рівнем продуктивності праці. Цей показник у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах становив 6,0 тис. дол. США, тоді як його значення, наприклад, у товаровиробників Франції досягало 95,0 тис. дол. США, Німеччини – 33,0 тис. дол. США, Угорщини – 17,0 тис. дол. США, Румунії – 16,0 тис. дол. США. У середньому, продуктивність праці в сільському господарстві у межах європейської зони становила 38,0 тис. дол. США, що у 6,3 разів вище, ніж в Україні. Така ситуація вимагає негайного виявлення резервів та розробки нових засобів підвищення конкурентоспроможності для вітчизняних суб'єктів агробізнесу.

З цією метою була здійснене багатовимірне оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств Херсонської області на основі аналізу групових критеріїв виробничої та економічної ефективності їх функціонування [2, с. 14]. Проведено порівняльний аналіз параметричних ознак і групових показників агроформувань з урахуванням натуральних та якісних показників ефективності господарської діяльності. Групування аграрних підприємств за рівнем їх конкурентоспроможності здійснено на основі інтегрального показника ефективності управління відповідно до еталонних значень, приведених до «1». Результати розрахунків та оцінки конкурентних позицій кожного досліджуваного агроформування Херсонської області наведено в табл. 1.

Таблиця 1.
Ранжування аграрних підприємств Херсонської області за рівнем конкурентоспроможності

Конкуренти	Сумарне значення конкурентоспроможності			Відносне до еталонного значення конкуренто-спроможності			Рівень конкурентоспроможності
	2010 р.	2017 р.	Середнє (СК)	2010 р.	2017 р.	Середнє (Ркс)	
Підприємство 1	10,16	9,60	9,88	0,86	0,99	0,93	1 – високий
Підприємство 7	11,81	9,69	10,75	1,00	1,00	1,00	1 – високий
Підприємство 2	6,73	7,21	6,97	0,57	0,74	0,66	2 – значний
Підприємство 3	6,21	7,05	6,63	0,53	0,73	0,63	2 – значний
Підприємство 10	7,71	8,23	7,97	0,65	0,85	0,75	2 – значний
Підприємство 14	7,21	7,75	7,48	0,61	0,80	0,71	2 – значний
Підприємство 6	6,36	6,23	6,30	0,54	0,64	0,59	3 – середній
Підприємство 8	4,65	4,56	4,60	0,39	0,47	0,43	3 – середній
Підприємство 9	4,41	4,28	4,34	0,37	0,44	0,41	3 – середній
Підприємство 11	5,66	3,78	4,72	0,48	0,39	0,43	3 – середній
Підприємство 12	4,15	5,57	4,86	0,35	0,58	0,46	3 – середній
Підприємство 15	4,84	5,57	5,20	0,41	0,57	0,49	3 – середній
Підприємство 4	4,06	4,22	4,14	0,34	0,44	0,39	4 – низький
Підприємство 5	3,89	3,30	3,60	0,33	0,34	0,34	4 – низький
Підприємство 13	3,16	4,91	4,03	0,27	0,51	0,39	4 – низький

В якості інструментарію визначення пріоритетних напрямів конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на перспективу використано кластерний аналіз на основі встановлення однотипності умов господарювання конкуруючих аграрних підприємств Херсонської області (табл. 2).

Таблиця 2.
Покрокове кластерне об'єднання аграрних підприємств за ефективністю діяльності та управління виробництвом

Відстань об'єднання (злиття)	Кількість підприємств у точці об'єднання														
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
0,45	IV	V													
0,56	XI	IV	V												
0,60	XII	XIII													
0,67	XI	IV	V	VIII											
0,68	XII	XIII	XI	IV	V	VIII									
0,71	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII								
0,75	X	II													
0,76	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX							
0,77	VI	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX						
0,83	III	VI	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX					
0,97	VII	I													
1,03	X	II	III	VI	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX			
1,04	VII	I	X	II	III	VI	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX	
1,10	VII	I	X	II	III	VI	XV	XII	XIII	XI	IV	V	VIII	IX	XIV

При оцінці коефіцієнтів матриці подібності аграрних конкурентів визначено, що аграрні підприємства четвертої групи (табл. 2) з низьким рівнем конкурентоспроможності під позначеннями IV і V мають досить високе значення типовості 0,45. Також до цієї кластерної групи належать підприємства XI (0,56) і VIII (0,68). За такою подібністю виявлено по одному господарству третьої групи із середнім рівнем і четвертої групи із низьким рівнем конкурентоспроможності – підприємства XII (0,60) і XIII (0,60) відповідно. В окремі кластерні групи віднесено два підприємства із значним рівнем конкурентоспроможності з позначеннями X і II – 0,75 і два підприємства із високим рівнем конкурентоспроможності, це VII і I – 0,97.

Підприємства із низьким рівнем конкурентоспроможності опинилися на межі ризику банкрутства, але відносно стабільна багаторічна динаміка є підтвердженням економічної стійкості з незначним рівнем рентабельності. Для підвищення їх конкурентоспроможності доцільною розглядається розробка функціональних стратегій та впровадження моделі забезпечення конкурентоспроможного розвитку [3, с. 35]. Підприємства із середнім рівнем ефективності характеризуються стабільним трендом результативності виробництва та управління. Вони є досить стійкими до зовнішніх факторів впливу. Тому для них важливо впроваджувати науково обґрунтований інноваційний механізм господарювання. Це, на нашу думку, дозволить не лише зміцнити конкурентні позиції і сформувані стійкі конкурентні переваги, а й забезпечити підвищення конкурентоспроможності уже в найближчій перспективі.

Визначено, що рівень конкурентоспроможності підприємств визначається ступенем використання їх конкурентного потенціалу, що формується в ринковому середовищі, шляхом оцінки їхніх якісних і кількісних характеристик [4, с. 5]. Таким потенціалом для вітчизняного агробізнесу є органічне виробництво. В умовах диверсифікації діяльності агроформувань у напрямі збільшення виробництва органічної продукції також зростає обсяг загального споживання на внутрішньому ринку до рівня 14,5 млн євро.

Аналіз розвитку та функціонування органічного ринку по регіонах країни свідчить, що близько 24,0 % підприємств з органічним виробництвом зосереджено в Південному регіоні. Перше місце посідає Одеська область – 28 підприємств. (11,7 %) на другому місці – Херсонська область із 17-ма підприємствами (7,1 %), на третьому – Запорізька, із 7-ма підприємствами (2,9 %). У Миколаївській області функціонує тільки 5 суб'єктів органічного сектору. Лідером органічного виробництва в Україні є підприємства Київської області з ринковою часткою 15,1 %, 11,7 % – припадає на Одеську, 7,5 % – Харківську, 7,1 % – Херсонську та 5,9 % ринку належить органічним аграрним формуванням Житомирської області.

Комплексне оцінювання конкурентоспроможності аграрних підприємств було продовжене з допомогою методики PEST-аналізу, яка передбачає деталізований аналіз зміни факторів зовнішнього середовища [5, с. 176]. До позитивних чинників нами віднесено збільшення кількості міжнародних угод та

зобов'язань, участь у програмах міжнародної співпраці в аграрній сфері виробництва. Вищезазначене свідчить про необхідність реалізації зовнішньоекономічної стратегії та посилення заходів державної підтримки аграрної сфери в напрямі диференціації пільг сільському господарству та персоналізації дотацій.

Висновки. Вітчизняні аграрні підприємства, маючи окремі значні показники конкурентоспроможності, значно відстають від своїх європейських аналогів за загальним рівнем. Це вимагає комплексного оцінювання її складників для виявлення резервів та розробки нових напрямів підвищення. Застосування нових методів та інструментів дослідження, представлених у статті, - ранжування, кластеризації, PEST-аналізу, - дозволило ранжувати підприємства за визначеними рівнями конкурентоспроможності та об'єднати їх у кластери й обґрунтувати адресні рекомендації для її підвищення на перспективу, як то: впровадження інновацій, органічне виробництво, зовнішньоекономічна діяльність, державна підтримка. В якості продовження досліджень доцільно визначити вартість пропонованих заходів, фінансові джерела їх забезпечення та інструменти здійснення: кооперацію, інтегрування, державно-приватне партнерство, соціальну відповідальність та ін.

Список літератури.

1. Кириченко Л. Механізм управління конкурентоспроможністю підприємств. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 1. С. 62-66.
2. Романюк І.А. Особливості відтворювального процесу в аграрному секторі. *Агросвіт*. № 11. 2016. С. 12-15.
3. Грановська В.Г. Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатора їх конкурентоспроможності. *Агросвіт*. № 6. 2018. С. 32-39.
4. Ігнатенко М.М. Фінансово-інвестиційна діяльність аграрних підприємств у форматі соціальної відповідальності. *Агросвіт*. № 8. 2019. С. 3-6.
5. Кирилов Ю.С. Концептуальні засади конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 420 с.
6. Малік М.Й., Нужна О.А. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2007. 270 с.
7. Мармуль Л.О. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 40. 2019. С. 25-31.
8. Савченко С.М. Науково-методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства. *Ефективна економіка*. 2014. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3144> (дата звернення 20 листопада 2019)
9. Янковий О. Г. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія. Одеса: Атлант, 2013. 470 с.

References.

1. Kyrychenko, L. (2009), "The mechanism of enterprise competitiveness management". *Visnyk KNTEU*, vol. 1, pp. 62-66.
2. Romanyuk, I.A. (2016), "Features of the reproduction process in the agricultural sector". *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 12-15.
3. Hranovs'ka, V.H. (2018), "Export potential of agricultural enterprises of Ukraine as an indicator of their competitiveness". *Ahrosvit*, vol. 6, pp. 32-39.
4. Ihnatenko, M.M. (2019), "Financial and investment activities of agricultural enterprises in the format of social responsibility". *Ahrosvit*, vol. 8, pp. 3-6.
5. Kyrylov, YU.YE. (2015), *Kontseptual'ni zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi* [Conceptual bases of competitive development of agrarian sector of economy of Ukraine in the conditions of globalization]. Kherson: OLDI-PLYUS, Ukraine.
6. Malik, M.Y. and Nuzhna, O.A. (2007), *Konkurentospromozhnist' ahrarnykh pidpryyemstv: metodolohiya i mekhanizmy* [Competitiveness of agricultural enterprises: methodology and mechanisms]. Kyiv: NNTS «IAE», Ukraine.
7. Marmul', L.O. (2019), "Principles and mechanisms of management and regulation of development of labor resources of agricultural enterprises". *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, vol. 40, pp. 25-31.
8. Savchenko, S.M. (2014), "Scientific and methodological approaches to assessing the competitiveness of the enterprise". *Efektivna ekonomika*, vol. 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3144> (Accessed 20 November 2019)
9. Yankovyy, O. H. (2013), *Konkurentospromozhnist' pidpryyemstva: otsinka rivnya ta napryamy pidvyshchennya* [Competitiveness of the enterprise: estimation of level and directions of increase]. Odessa: Atlant, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2019 р.